

نقش مطبوعات در انقلاب مشروطیت

یکی از اقدامات مهمی که در دوره قاجاریه انجام یافت و مایه تحول عظیم در اندیشه‌ها و سبب تکان شدید مردم گردید، انتشار روزنامه بود. اولین روزنامه به وسیله میرزا صالح شیرازی که از نخستین تحصیل کردگان ایران در انگلستان بود، انتشار یافت. اولین شماره این روزنامه تحت عنوان اخبار و وقایع دارالخلافه تهران روز دوشنبه ۲۵ محرم الحرام سال ۱۲۵۳ ق منتشر شد.

دومین روزنامه فارسی در ایران به همت میرزا تقی خان امیرکبیر و به نام «روزنامه وقایع اتفاقیه» انتشار یافت، روزنامه وقایع اتفاقیه هفتگی و حاوی اخبار داخلی و خارجی بود. این روزنامه از شماره ۴۷۱ به بعد «روزنامه دولت علیه ایران» نامیده شد و تا شماره ۶۵۰ به همین نام منتشر گردید. در این تاریخ به فرمان ناصرالدین شاه به جای روزنامه مذکور چهار روزنامه بنام روزنامه دولتی بدون تصویر، روزنامه دولتی مصور، روزنامه ملتی، و روزنامه علمی، انتشار یافت. در سال ۱۲۸۷ طبع بوالهوس ناصرالدین شاه مایل شد که بجای چهار روزنامه فوق‌الذکر باز یک روزنامه داشته باشد با این تفاوت که بجای هفته‌ای یک شماره هفته‌ای سه شماره یعنی ماهی ۱۲ شماره انتشار یابد. مأمور انجام این میل محمدحسن خان اعتمادالسلطنه گردید:

«اسم روزنامه برحسب اراده علیه ملوکانه تغییر کرد - روزنامه دولتی و علمی و ملتی که سابق بود مبدل به یک روزنامه شد. موسوم به ایران». روزنامه ایران تا انقلاب مشروطیت منتشر می‌شد البته در سال ۱۳۲۱ قمری برای مدتی نام آن از ایران به ایران سلطانی تغییر یافت.

• تصویر صفحه نخست نشریه‌های شرافت و شرف

در سال ۱۲۹۲ مرحوم میرزا حسینخان سپهسالار به دستگیری یک نفر مهندس بلژیکی به نام بارون دنورمان Baron de Norman یک روزنامه به دو زبان فرانسه و فارسی بنام وطن انتشار داد که شاه از سرمقاله همان شماره اول ترسید و انتشار آن را موقوف ساخت.

در سال ۱۲۹۳ یک روزنامه نظامی به نام روزنامه نظامی علمیه و ادبیه به همت میرزا حسینخان سپهسالار انتشار یافت که تا سال ۱۲۹۶ ادامه پیدا کرد. در این سال روزنامه دیگری بنام مریخ جانشین آن شد. بیشتر اخبار مریخ اخبار رسمی نظامی بود.

زیباترین و پربهاترین روزنامه عهد ناصری شرف نام دارد که با خط نستعلیق بسیار خوب و کاغذی بسیار عالی انتشار می‌یافت، شماره اول آن در اول محرم ۱۳۰۰ هجری قمری منتشر شده و برای وقوف بر شرح حال رجال عهد ناصری از مفیدترین اسناد تاریخ معاصر است، زیرا در هر شماره آن شرح حال یکی از رجال آن زمان با تصویر او آمده است. تصاویر این روزنامه از ابوتراب غفاری بوده است. بدیهی است که بیان شرح حال انحصار به بزرگان ایران نداشته، در بعضی از شماره‌ها شرح حال بزرگان جهان نیز آمده است. در اصفهان نیز روزنامه‌ای بنام فرهنگ به فرمان ظل السلطان فرزند ناصرالدین شاه منتشر می‌شد. این روزنامه نیز یکی از نقایس عهد ناصری است که انتشار آن از سال ۱۲۹۶ آغاز شده و قریب به دهسال ادامه یافته است.

یکی دیگر از روزنامه‌های دربار ناصرالدین شاه روزنامه‌ای است به نام اطلاع که آغاز انتشار آن سال ۱۲۹۵ هجری قمری است و آن نیز قریب به دهسال منتشر شده است. صاحب نظران، آن را از

روزنامه‌های بسیار سودمند آن عهده می‌شمارند.

در سفرهای ناصرالدین شاه نیز یک چاپخانه کوچک و سبک همراه برده می‌شد و وقایع مربوط به مسافرت روزانه از جمله اشکارهای خسروانه، گفتار و کردار ملتزمین رکاب، و بعضی اخبار متفرقه دیگر، نگاشته می‌شد. از این نوع روزنامه‌ها یکی روزنامه مرآت‌السفر و مشکوة الحضر، و دیگری روزنامه اردوی همایون است.

روزنامه‌هایی که در دوره مظفرالدین شاه منتشر می‌شد یا دنباله روزنامه‌های عهد ناصرالدین شاه بود یا تقلیدی از آنها. مهمترین روزنامه این عهد روزنامه‌ایست به نام شرافت که به تقلید روزنامه شرف که ذکر آن گذشت منتشر می‌شد. شماره اول آن در ماه صفر ۱۳۱۴ و شماره آخر آن در ماه صفر ۱۳۲۰ انتشار یافته، یعنی انتشار آن شش سال ادامه یافته است. این روزنامه از حیث خط، و کاغذ، و زیبایی، و هنر، از نفیس‌ترین جراید دوران قاجاریه است و برای وقوف بر هنر خطاطی و نقاشی در عهد مظفری بهترین سند شمرده می‌شود، تصاویر آن به قلم مصورالملک با هنر سیاه قلم چاپ شده است.

علاوه بر روزنامه ایران که ذکر آن در عهد ناصری گذشت در سال ۱۳۱۶ روزنامه دیگری به نام خلاصه‌الحوادث انتشار یافت. تمام روزهای هفته به استثنای یکشنبه و جمعه منتشر می‌شد. قسمتی از مقدمه شماره اول آن به عنوان نمونه نقل می‌شود:

«امروز روزی نیست که مردم با چشم و گوش بسته آسوده و خاموش نشسته غفلت و هوشیاری، و خواب و بیداری، و عقل و جهل، و باخبری و بی‌خبری را یکسان تصور نمایند و وسیله برای این آگاهی جز روزنامه‌جات عالم نیست و از آن طرف مشتری روزنامه‌جات عمده شدن برای همه کس مقدور نمی‌باشد و گذشته از این، روزنامه‌جات تا به دست شخص می‌رسد مطالب عمده مفید آن غالباً کهنه است، لذا اداره انطباعات ایران محض خدمت به عموم ابناء وطن عزیز خود این جریده مختصر یومیه را که حاوی خلاصه اخبار مهمه یومیه تمام عالم و هم مختصری از وقایع عمده داخله مملکت می‌باشد به عنایت و یاری... و توجهات خاطر خطیر همایون شاهنشاه جهان پناه خلدا... سلطانه ایجاد نمود...»

در موقعی که مظفرالدین شاه دوره ولایتعهدی خود را در تبریز می‌گذرانید یک روزنامه بنام ناصری وابسته به دربار او در تبریز انتشار می‌یافت که از نظر سودمندی کمتر از روزنامه‌های درباری تهران نبود، اولین شماره آن غره شوال ۱۳۱۱ انتشار یافته است. روزنامه‌هایی که تاکنون نام بردیم همه دولتی بود و معلوم است که یک روزنامه دولتی تا چه حد ممکن است در بیداری افکار منشأ اثر قرار گیرد، اما اگر به این نکته توجه کنیم که در آن روزها مردم در نادانی مطلق و بی‌اطلاعی محض فرو رفته بودند، ناچار باید ادغان کنیم که همان مطالب عادی و اطلاعات پیش پا افتاده باز هم غریزه کنجکاو خوانندگان را برمی‌انگیخت و روزنه‌ای ولو تنگ و بازیک در مقابل چشمان آنان می‌گشود.

(مطبعه و اداره خانقاه انزلی)

(نشر مقالات سالیانه)

دوسهات ۱ عجمی سیم
 دیگر مالک هر سه عثمانی ه عجمی
 مالک هر سه ایران ۲۵ قران
 مالک هندوستان و بادر ۲ ابروی
 مالک روس و قفقاز ۱۰ سات
 مالک اروپا ۲۵ فرانک
 یک اصد ۶۰۰ پاره است
 اجرت پست همه جا بصدقه
 اداره است
 منشی اول حاج میرزا مهدی تبریزی است

السلامول خان والد دور باژ
 مخصوصه است کارهای مناطق
 بادره ۱۵۰۰ محمد طاهر راجع
 است
 اسامی و کلای کرام در مساف
 دور و نزدیک کاهی در مساف
 آتورین نگاشته می شود
 سه شنبه ۴ رجب ۱۳۱۲
 ۲۰ کانون اولدوروسته ۱۳۱۰
 ۱ (زاتوبه) با دفر کی سنه ۱۸۹۰

(در این روزنامه از هر گونه وقایع و اخبار و سیاسیات و پولیتیک و جزو ادب و دیگر مشایخ عمومی من گفته بشود. هفتگی یکباره مطبع
 (میگرداند و اق و فوشهای سود مند و باستان می بریزم در روشن کافیه های که از خارج برسد اداره منتر است. کافیه راه)
 (نوشته می شود صاحب حق استرداد آگرا ندارد کافیه های که بول پست ندارد گرفته نمی شود)

(۶۰۷)

تواستین

تربیت

فروغ و بهتاد و خیم

روزنامه آزاد منش

پنجشنبه پادشاه پرتغال انگلیم پرتغالی

قیمت دروازه ایستاد طرمان طرمان پرتغالی

صاحب امتیاز روزنامه

پانزدهم فروردین ۱۳۱۲ میلادی

تایید برین بنامی تحت دوازده هزار و پانصد

در بایر و ایالت اندر پانزده هزار و پانصد در تمام روسیه در تمام هندوستان در تمام ترکستان در تمام عثمانی و مصر و هند و چین

سر لوحه نشریه های اختر و تربیت

روزنامه هایی که تأثیری شدید در بیداری افکار داشت روزنامه های غیر دولتی بود. اینها نیز دو دسته بودند دسته ای که در داخل منتشر می شدند و روزنامه هایی که در خارج انتشار می یافتند. روزنامه های داخلی در بیداری مردم همان اثر را داشتند که روزنامه های دولتی، زیرا دارندگان آنها در کار خود آزاد نبودند اما روزنامه هایی که در خارج از ایران انتشار می یافت صاعقه وار می درخشید و زوایای تاریک مغزها را روشن می کرد، مدیران آن که از دسترس درباریان دور بودند مثل رعد می غریدند و مثل برق روشنی می بخشیدند. این روزنامه ها گاهی پنهان و گاهی آشکار وارد کشور می شد و دست به دست و دیار به دیار می گردید.

نخستین روزنامه مهم غیر دولتی داخلی روزنامه تربیت بود. صاحب امتیاز آن مرحوم محمد حسین خان ذکاء الملک فروغی بود. اولین شماره آن پنجشنبه یازدهم ماه رجب سال ۱۳۱۴ هجری قمری یعنی در اولین سال پادشاهی مظفرالدین شاه و آخرین شماره اش پنجشنبه ۲۹ ماه محرم سال ۱۳۲۵ اولین سال پادشاهی محمد علی شاه انتشار یافته، مجموعاً ۴۳۴ شماره منتشر شده این نشریه بر تمام جراید ملی از نظر نفاست و زیبایی خط و کاغذ امتیاز دارد. مقالات علمی بسیار مفید و مطالبی راجع به علل پیشرفت اروپاییان در آن نگاشته می شد؛ به قول خود روزنامه: «فرهنگ چه شد که این طور ظریف و قشنگ شد. به سحر سحره یا به کرامت برزه» (ش ۱، ص ۱۰) روزنامه دیگر ادب نام داشت که به همت مرحوم ادیب الممالک فراهانی ابتدا در تبریز و سپس در مشهد و تهران انتشار می یافت. آغاز انتشار این روزنامه سال ۱۳۱۶ هجری قمری است، اگرچه از حیث نفاست به روزنامه

تربیت نمی‌رسد، اما از روزنامه‌های مهم و مفید آن عصر بشمار می‌آید.

قدیمترین روزنامه‌هایی که در خارج از ایران انتشار یافته روزنامه اختر است. شماره اول آن روز پنجشنبه ۱۶ ذیحجه ۱۲۹۲ قمری در اسلامبول منتشر شد و انتشار آن قریب به بیست و سه سال ادامه یافته است. این روزنامه مورد اعتنای کامل بزرگان زمان بوده و از روزنامه‌های وزین و پرسود به‌شمار می‌رفته است.

پرسداترین روزنامه‌های خارج، روزنامه قانون بود که در سال ۱۳۰۷ در لندن انتشار یافت. مدیر و صاحب امتیاز آن چنانکه قبلاً گفتیم میرزا ملکم خان ناظم‌الدوله بود. وی در سال ۱۳۰۶ که ناصرالدین شاه به اروپا سفر کرد، سفیر کبیر ایران در لندن بود و به وسیله منشی خود امتیازی به نام امتیاز لاناری از شاه گرفت، اما پس از بازگشت شاه به تهران به توصیه اتابک امین‌السلطان امتیاز او چون خلاف شرع بود، لغو گردید، در نتیجه ملکم سخت برآشفته و روزنامه مذکور را منتشر کرد و چون از دسترس شاه و درباریان دور بود با عصبانیت و ناراحتی شدید و بدون پروا چیزی می‌نوشت و می‌گفت:

«در کره زمین هیچ دولتی نیست که بقدر دولت ایران بی‌نظم و پریشان و غرق مذلت باشد. کدام قلمی است که بتواند هزار یک هرج و مرج اداره ما را بیان نماید. اختیار کل مصالح دولت در دست جهال نانجیب، حقوق دولت مزد رضایت مترجمین سفرا... لشکر ما مضحکه دنیا، مأموریت سفرا گدایی مواجب، شاهزادگان ما مستحق ترحم گداها... شهرهای ما پایتخت کثافت... کل شهرهای ما را چند نفر گبر بمبایی و چند نفر یهودی لندن ده دفعه می‌توانند بخرند... هیچ ابل و حشی نیست که پول آن به رسوایی ایران تنزل کرده باشد... این فغان و ناله عامه ایران و این دریای مذلت که ما همه غرق آن هستیم هیچ سبب و هیچ منشأی ندارد مگر اینکه ما خلق ایران هنوز معنی و قدرت قانون را نفهمیده‌ایم» (ش ۲، ص ۳)

وزین‌ترین و متین‌ترین روزنامه‌های چاپ خارج حبل‌المتین نام داشت که به همت مؤیدالاسلام در کلکته انتشار یافته، شماره اول آن روز یازدهم جمادی‌الثانی ۱۳۱۱ هـ ق منتشر شده است. مؤلف تاریخ مشروطه ایران درباره آن این‌گونه اظهار عقیده می‌کند:

«این نامه هفتگی از همه روزنامه‌های آن زمان بزرگتر و به‌نام‌تر می‌بود و در هندوستان چاپ شده و آزادی برای سخن‌راندن می‌داشت، یکی از چیزهایی که مایه رواج آن گردید این بود که حاج زین‌العابدین تقی‌یف پول بسیاری فرستاد که روزنامه به علمای نجف و دیگر جا فرستاده شود. از این جا پیوستگی میان روزنامه و علما پدید آمد...» (ج ۱، ص ۴۲)

دیگر روزنامه‌های چاپ خارج حکمت و ثریا و پرورش بودند که هر سه در قاهره پایتخت مصر منتشر می‌شدند. آغاز انتشار روزنامه حکمت سال ۱۳۱۰ هـ ق یعنی سه سال قبل از کشته شدن ناصرالدین شاه بود. شماره اول ثریا روز شنبه چهاردهم جمادی‌الآخر سال ۱۳۱۶ و شماره اول پرورش روز جمعه دهم ماه صفر سال ۱۳۱۸ انتشار یافته. مدیران هر سه روزنامه درد وطن

(قیمت آبرونه سالانه)

مصرف مصر

۹۰ ریال ۳

مالک دولت علیه ایران

سه تومان ۲

بلاد عروسه منان

چار مجیدی ۴

انگنند هندوستان

۱۰ روپیه ۱۰

قناتز به ترکستان

هشت سات ۸

اروپا چین بیست

۲۰ فرنک ۲۰

شهرنا

۱۳۲۲-۱۹۰۴

جزیه مصر

(عنوان مراسلات)

قاهره مصر

(اداره)

چهره نما

JOURNAL
CHEREN NAMA
CAIRE - Egypte

اعلان سطر

بکفر تک در تکرار

باداره رجوع شود

ظروف

و یا کتبی بدون

نمبر قبول نخواهد شد

۲۰ رمضان المبارک ۱۳۲۲ هجری مطابق ۱۷ نو فبر ۱۹۰۵ میلادی

هر چه بر شماره بیترتیب و قیمت افزوده میشود

این روزنامه مصور و آزاد و بدون القاب مونتاساهی سه بار و سه هفته کی طبع و توزیع میشود

سر لوحه نشریه شهرنا

داشته‌اند و روزنامه‌های خود را به قصد تکان دادن ایرانیان انتشار داده‌اند؛ چند سطر از روزنامه پرورش نقل می‌شود:

«چند حاجی برای مشورت در کاری مجلسی تشکیل داده‌اند. حاجی رضای بزاز مجلس را افتتاح کرده، در فواید مشورت صحبت نموده می‌گوید: «قال... تبارک و تعالی، امر هم شورای بینهم، کما قال عزوجل و شاورهم فی الامر... نص صریح کتاب و شریعت حضرت ختمی مآب است که در هر طریق رفیق مشورت باید بود و در امور جمهوری شوری کرد... خداوند در قرآن طریقه استبداد و خود خیالی را منسوخ فرموده و مکرر به کنایه از آن حکایت می‌کند. مثلاً بلیقیس ملکه سبا به اشراف قومش خطاب کرده می‌گوید «یا ایها الملاء افتونی فی امری ما کنت قاطعة امر حتی تشهدون» یعنی بد امر من فتوی بدهید زیرا من بدون صوابدید شما امری قطع نکنم. هم باز در قصه موسی و فرعون می‌فرماید «قال الملاء من قوم فرعون ان هذا لساحر علیم یریدان ینخرجکم من ارضکم فما ذاتا مروان» یعنی اشراف قوم از برای بعضی دیگر گفتند موسی ساحر دانایی است می‌خواهد خاک شما را از شما بستاند در این چه می‌گویید؟» (ش ۲۵، ص ۱۵).

نزدیکترین روزنامه به عهد انقلاب روزنامه چهره‌نما است که آنهم در اسکندریه و سپس در قاهره منتشر شده؛ شماره اول آن آخر محرم سال ۱۳۲۲ انتشار یافته است. مندرجات آن از نظر ارزش، از روزنامه‌های اختر، ثریا، حکمت، پرورش، کمتر نیست اما تقدمی که آنها دارند، ندارد. پس از آنکه انقلاب مشروطیت پیاپی شد تعداد روزنامه‌ها فزونی گرفت. در ۱۳۲۵ دومین سال

انقلاب، هشتاد و چهار روزنامه پدید آمد. مرحوم مخبرالسلطنه در کتاب گزارش ایران می‌گوید:
«عدد روزنامه‌ها از حد حاجت بیرون رفت، اسامی مهیب به خود می‌گرفتند. روزنامه حشرات
الارض هم داشتیم. به روزنامه قناعت نشد شبنامه از در و دیوار فرو می‌ریخت...» (ج ۴، ص ۲۶).
عوامل بیداری ایرانیان زیادند اما به شهادت تمام آنهایی که در نهضت مشروطیت ایران
صاحب‌نظر بوده و هستند مهمترین عامل بیداری افکار همین روزنامه‌ها بوده‌اند. به عنوان نمونه
نظر ادوارد براون در کتاب تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران که حاوی عقیده او در مورد روزنامه‌های
سابق‌الذکر است، نقل می‌کنیم:

«عمده نهضت انقلابی بدون هیچ گمان روزنامه‌ها بودند که منادی شکایات و مظهر عدم
رضایت و نفرت عامه از اصول اداره موجود شمرده می‌شدند و در میان آنها صرفنظر از اختر که
بالتسبیه اعتدالی بود، روزنامه قانون مقام اول را حائز است. بعد از آن روزنامه‌های ثریا و پرورش
است که نفوذ عظیمی در افکار داشت، حتی نتایج حاصله از تأثیر آنها خیلی عمیق‌تر و وسیع‌تر از
قانون بود و طی سالهای ۱۳۱۶ تا ۱۳۱۸ قمری (۱۸۹۸ - ۱۹۰۱ میلادی) انقلاب فکری عظیمی در
میان جوانان پدید آورد.» (ج ۲، ص ۱۵۵).

کلیک منتشر کرد:

یادگارنامه

استاد دکتر غلامحسین یوسفی

سالشمار زندگی استاد دکتر غلامحسین یوسفی - فهرست آثار دکتر یوسفی -
نمونه‌هایی از نثر، ترجمه از عربی و انگلیسی به قلم دکتر یوسفی.
همراه با مقالاتی از: سید محمدعلی جمالزاده: مقام اخلاقی و علمی غلامحسین
یوسفی / ایرج افشار: یادآوری مقام علمی و فرهنگی دکتر یوسفی / محمدرضا
شفیعی‌کدکنی: نامه به پاریس / بهاء‌الدین خرمشاهی: فرزانه‌ای سعدی خصال /
سیدابوالقاسم انجوری شیرازی: مقام انسانی و فضل دکتر یوسفی / سیدجعفر
شهیدی: حاشیه‌ای بر بیتی از بوستان و گلستان / علی فاضل: دریا در کوزه ۹۱ / احمد
احمدی‌بیرجندی: انسان دوستی در اسلام / سعید حمیدیان: حسن روزافزون
بوستان / محمدجعفر یاحقی: درباره داستان من و شعر / حشمت مؤید: کاغذ زر /
محمد روشن: درباره نسخه‌ای از شاهنامه فردوسی محفوظ در فلورانس / کریم
امامی: ترجمه‌ناپذیرها و ترجمه‌پذیرها و راه آینده / جلال خالقی مطلق: تطهیر
معنوی با آب در شاهنامه / جلال ستاری: گاستون باشلار و روانکاوی نیچه / رحمان
عفیقی: بهمن‌نامه حماسه‌ای از دوران کهن و مقالات دیگر ...